

Zsákutca és átjárhatóság a XX. század magyar iskolarendszereiben

A század és az ezred végét járva, egy új iskolarendszer bevezetése előtt érdemes áttekin-
 teni: mit jelent a tanuló, az egyén magánéletében, de a nemzet, az ország iskolarendszerében
 is a ZSÁKUTCA és az ÁTJÁRHATÓSÁG.

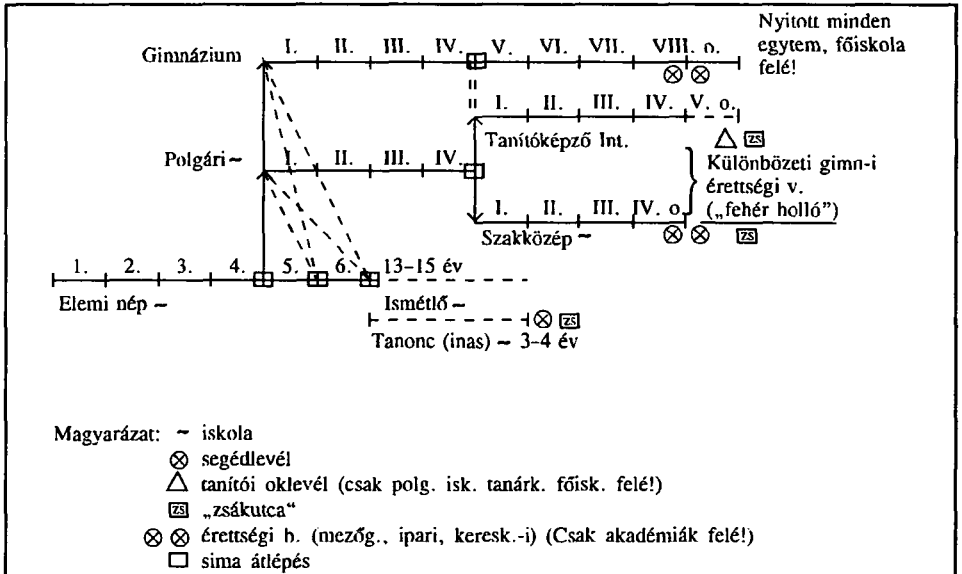
A Pedagógiai Lexikonban az ÁTJÁRHATÓSÁG kifejezés nem is szerepel, helyette az
 ÁTLÉPÉS található. (99. o.) A ZSÁKUTCA sem szerepel a címszavak között. Az iskola-
 rendszer címszó alatt azonban megemlíti: a szocialista iskolarendszer „nem ismer zsákutcát”.
 (255. o.)

„Iskolarendszer, iskolaszervezet: különböző fokú, típusú és rendeltetésű iskolák együttese, amelynek
 egymáshoz való viszonyát és kapcsolódási módját művelődéspolitikai elvek határozzák meg. Az iskolaszerve-
 zet államokként és társadalmi rendszerenként változik.”

„Átlépés: továbbhaladás egyik iskolanemből a másikba. Az iskolarendszer zökkenőmentes működését
 biztosítja, az egymásra épülő iskolafokozatok tananyagának olyan megszervezése, hogy a tanulót előrehaladá-
 sában segítse, és az egyik iskolanemből (iskolázási szakaszból) a másikba való átmenet problémáitól és ne-
 hézségeitől mentesítse.”

Lássuk ezután századunk iskolarendszereit!

I. AZ 1900–1946 (49) KÖZÖTTI ISKOLARENDSZER

1. ábra

A XX. század közel első fele „örökölte” a múlt századnak a kiegyezés után kialakított
 iskolarendszerét.

Három területen vizsgálhatjuk, értékelhetjük ezt az iskolarendszert.

1. Az olvasás-, írástudatlanok magas száma

(Lásd Pedagógiai Lexikon 273. l.)

2. Sok iskolatípus „zsákutcás” befejezése

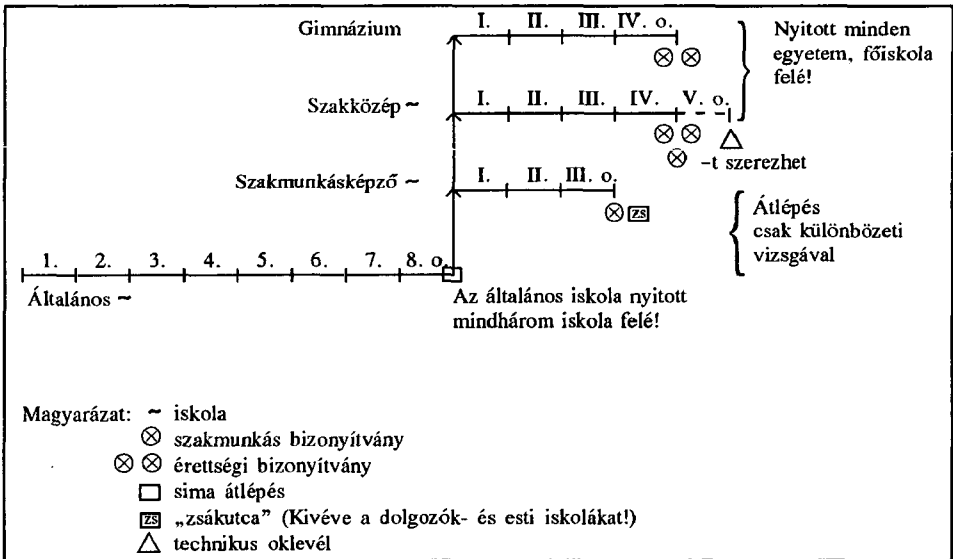
Polgári iskolából gimnáziumba, tanítói oklevéllel, szakközépiskolai (technikumi) érettségi-vel egyetemre csak gimnáziumi *különbözeti érettségivel* lehetett bekerülni. Erre nagyon kevés példa volt. Szakközépiskolai érettségizőknek csak a mezőgazdasági, kereskedelmi akadémia felé volt nyitva az út. Orvosnak, ügyvédnek, mérnöknek gimnáziumi érettségi kellett az egyetemi beiratkozáshoz.

3. Az iskolarendszer társadalmi kihatásai

Ez az iskolarendszer társadalmat megosztó, rétegező, esélyegyenlőséget kizáró volt. Al-sóbb néprétegből felsőbb rétegbe bekerülni csak kiemelkedő tehetséggel, szorgalommal, elszánt akarattal lehetett.

Összegezve: egy zárt rendszerű, szinte átjárhatatlan iskolastruktúra volt!

II. AZ 1946 (49) – 1993. KÖZÖTTI ISKOLARENDSZER

2. ábra

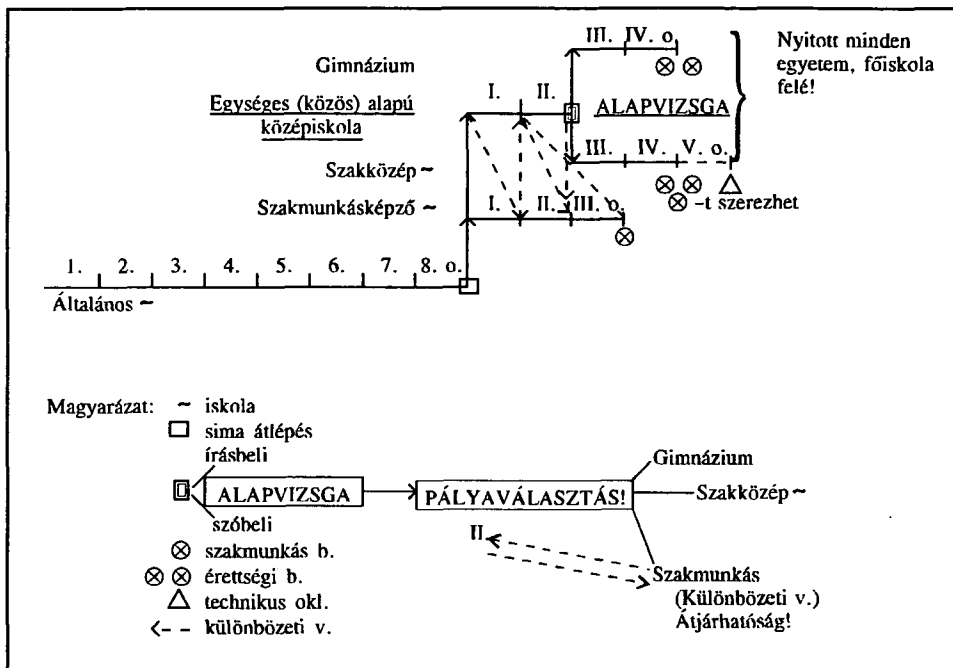
A II. világháborút követő iskolarendszer a mindenkire kötelező nyolcosztályos általános iskolára épül.

Legfőbb jellemzője: *nyitott volt minden iskolatípus felé*. Csupán az első évtizedben volt a szakk munkás képző iskola zsákutcas. Később – a dolgozók-, esti szakközépiskolák, gimnáziumok felé – nyitottá vált.

A gimnáziumi, szakközépiskolai érettségi egyenértékű, biztosította a bekerülést az egyetemre, főiskolákra. Igaz, ez sikeres felvételi vizsgához kötötték. A mai 55 év alatti populáció korosztálya ebben az iskolaszervezetben végezte tanulmányait, vált jól képzett munkássá, szerzett diplomát.

Ezzel magyarázható, hogy ennek az iskolastruktúrának ma is szép számban vannak hívei.

III. 1979–1989: A NYOLCOSZTÁLYOS ÁLTALÁNOS ISKOLÁRA ÉPÜLŐ EGYSÉGES ALAPÚ KÖZÉPISKOLAI KÍSÉRLET (SZEGED)

3. ábra

Kidolgozója, szervezője, irányítója *dr. Ágoston György* egyetemi tszv. tanár, a neveléstudományok doktora, Szeged, JATE. A kísérleti modell 1977-re elkészült, a minisztériumi engedélyezés után a kísérleti iskolák 1979-ben beindultak.

A működő kísérleti iskolák:

Szeged: Radnóti Miklós Gimnázium, Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola, Déri Miksa Ipari Szakközépiskola (A, B, C, D o.);

Budapest: Egressy G. Ipari Szakközépiskola., (A, B, C, D, E, F o.); Kolos R. Ipari Szakközépiskola. (A, B o.); Petrik L. Vegyipari Szakközépiskola. (D, E, F o.);

Miskolc: Herman O. Gimnázium. Zalka M. Ipari Szakközépiskola. (A, B o.);

Oroszháza: Táncsics M. Gimnázium és Szakközépiskola. (A, B, C, D, E, F o.).

A kísérleti iskolák és osztályok mellett a felmérésekben nagy számban kontroll iskolák és osztályok vettek részt négy éven át, egészen az érettségiig.

A kísérlet alapkoncepciója, hipotézise

- A tanulók jelentős része nem érett 14 éves korban a pályaválasztásra! Ki kell ezt a kort tolni 16 éves korra.

- Az egységes (közös) alapú középiskolában (gimnáziumban, szakközépiskolában) azonos tantárgyakat tanulnak az I-II. osztályban. Ezek között van: Műszaki alapismeretek, Műhelygyakorlat, Műszaki rajz és az I. o. után két hetes gyakorlat. Ezek olyan általános képző anyagot ölelnek fel, melyre orvosnak, műszaki pályára menőnek egyaránt szüksége van.

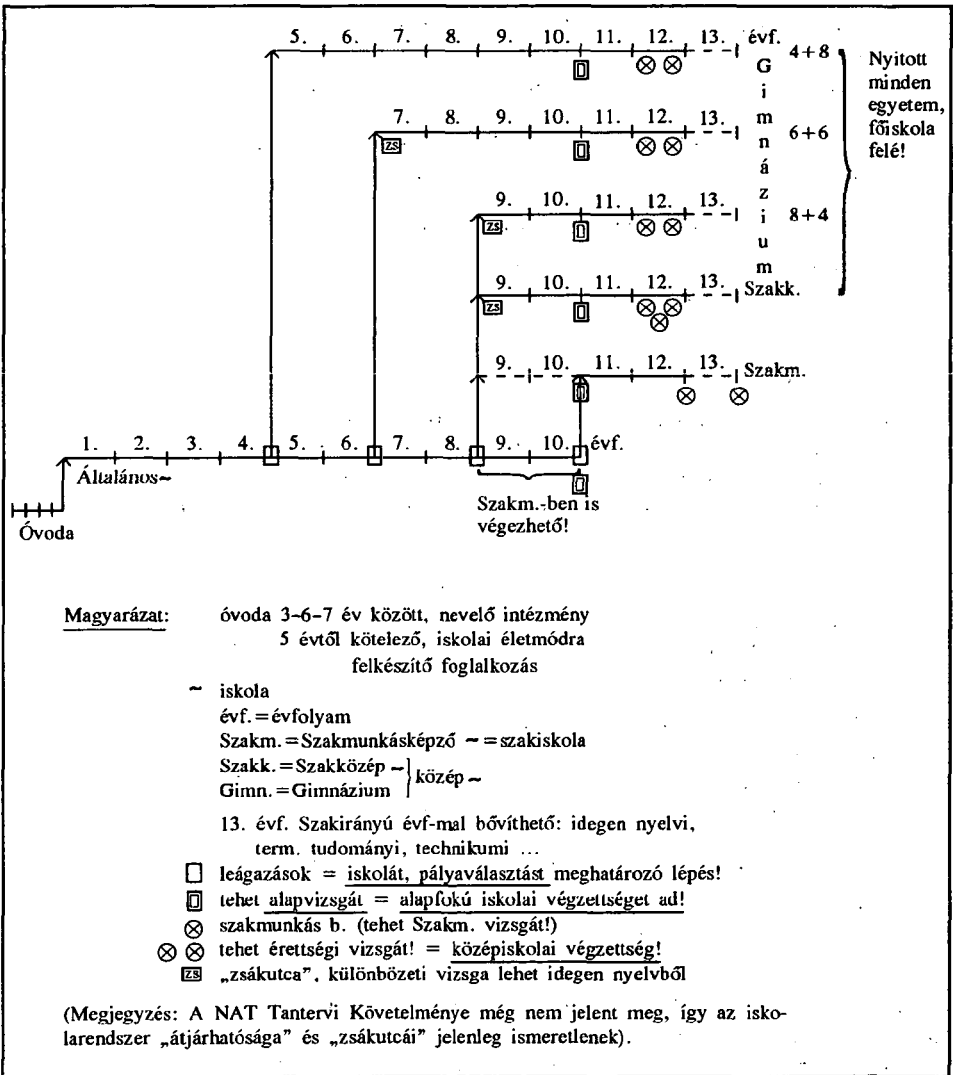
- A II. o. végén ALAPVIZSGÁT tesznek (írásbeli és szóbeli) és döntenek: gimnáziumban, szak-

középsiskolában vagy szakmunkásképzőben tanulnak tovább, tehát **PÁLYÁT VÁLASZTANAK!** Az alapvizsgát helyenként „kis érettséginek” is nevezték.

- Az iskolarendszer átjárható, „zsákutca” nincs, csupán a közös alapú I-II. o. és a szakmunkás iskola közötti oda-visszajárásnál van könnyebb különbözőzeti vizsga.
- A közös alapú két osztályban két idegen nyelv volt kötelező.
- A tanulók a gimnáziumok, a szakközépsiskolák érettségi vizsgáin jól szerepeltek, az egyetemi, főiskolai felvételeik többségében sikeresek, tanulmányaik elfogadhatóak voltak. Figyelemmel kísértük őket! Szakközépsiskolai érettségi után jelentős számban V. évre technikus osztályba iratkoztak, és technikus oklevelet szereztek.

A tízévi kísérlet lejárta után egyes iskolák a minisztériumtól engedélyt kaptak, annak most már nem kísérleti jellegű folytatására.

IV. AZ 1993. ÉVI LXXIX. KÖZOKTATÁSI TÖRVÉNY ISKOLARENDSZERE (A variáns)

4. ábra A variáns

Nem célokom ebben a tanulmányban, hogy a Parlament által elfogadott törvénnyel, a Nemzeti alaptanterv (NAT) alapelveivel, de még az sem, hogy NAT₁ ... NAT₅ sorozatokkal foglalkozzam. Feladatom csupán az: mutassam be a törvény által létrehozott új iskolastruktúrát, annak első (A) és második (B) variánsát.

Bevezetőként annyit mégis el kell mondanom, hogy az MSZMP KB. 1972. évi júniusi határozata, mely *Az oktatásügy helyzetéről és fejlesztéséről* hozott döntéseket, célul tűzte ki egy új iskolaszervezet kialakítását a századvégre. Ennek volt előkészítője az egységes (közös) alapú kísérleti középiskola.

Az Antall-kormány által elfogadott Köznevelési törvény iskolaszervezeti sémáját a 4. ábrán láthatjuk (A variáns).

Iskolatípusok:

- Óvoda. 5. évtől kötelező, iskolai életmódra felkészítő foglalkozás;
- Általános iskola (1-10 évf., 6-16 év között);
- Szakmunkásképző iskola (11-13 évf., de a 9-10. évf. a szakmunkásképzőben is elvégezhető);
- Szakközépiskolák (9-12) (13) évf., Általános iskola 8. évf. után);
- Gimnázium (4+8, 6+6, 8+4 (13) évf. értelemszerűen).

A Köznevelési törvényhez tartozó Nemzeti alaptanterv.

- Tantervi alapelve elkészült (1994. február);
- a Tantervi követelmény (rendszer) a meg nem szűnő viták „tüzeiben” nem jelent meg. *(Az első variánsról van szó!)*

Kérdés: Miért?

Miből eredtek, honnan származtak és miért húzódtak el ezek a problémák, amikor Antall József miniszterelnök 1992 februárjában kijelentette: „Szeptemberben meg kell nyitni a 9. osztályokat! Nem akarok utcán csellengő 15-16 éveseket látni!” (Az igazság: a rendszerváltással az üzemeknek egy része megszűnt, vele együtt megszűntek a szakmunkásképzők gyakorlati képzőhelyei is.)

Tekintsük meg az elképzelt iskolarendszer sémáját!

1. A Köznevelési törvény a 10 évfolyamos, több pontján – a 4., a 6., a 8., a 10. évfolyamok végén – „*átjárható*” általános iskolára épül.

A valójában sok átjárási, iskolaváltási lehetőség miatt

- sok típusú, sok variációjú *gimnáziumok* – 8, 6, 4 évfolyamú,
- sok típusú, sok variációjú *általános iskolák* – 4, 6, 8, 10 – évfolyamú
- sok típusú, *kombinált* – 4+8 (12), 6+6 (12), 8+4 (12) – évfolyamú *vegyes iskolák* (nem számítva ide a lehetséges 13. évfolyamokat) jöhetnek létre.

2. A felsorolt különböző típusú iskolákban a NAT által *képzési területekbe* rendezett

- tantárgyak keret- és helyi tantervei,
- a különböző idegen nyelvek,
- a tagozatok különbözősége

miatt *megjelennek a különbözőzeti vizsgák*, ezzel együtt a *sima átjárhatóságot veszélyeztető „szákcák”*. (Csak zárójelben merem megjegyezni: a tanulónak erre való felkészítése a szülőnek sok pénzébe kerül, és „nyúzzuk”, idegileg kikészítjük a tanulókat!)

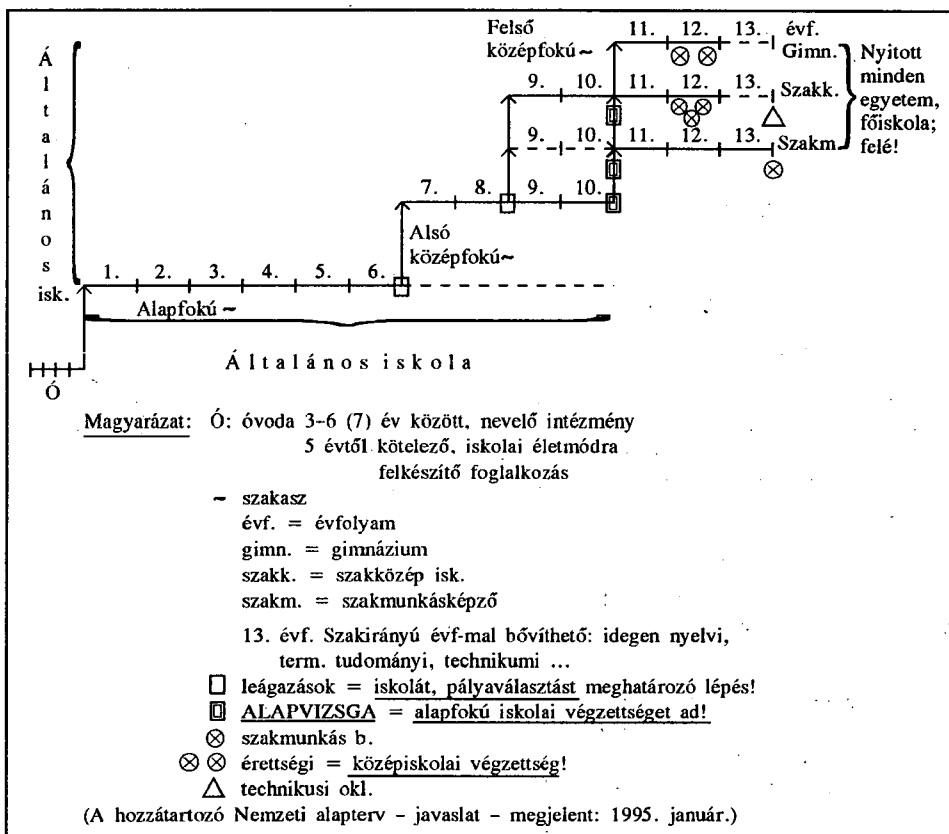
Véleményem szerint ehhez a nagy lehetőséget magában hordozó rendszerhez *követelmény-*

rendszert kialakítani csak túlszabályozással lehet. Ez pedig nem egyszerű és nem korszerű! (Igazolják a sikertelen NAT₁ és a NAT₅-ök!)

3. Ezenkívül jelentős társadalmi kihatásai is vannak!

Ez az iskolaszervezet a század eleji iskolarendszerhez hasonlóan már gyermekkorban, 10–12 évesen, az iskoláskor elején – elsősorban a szülők kedvező anyagi helyzete, de a szülők gyermekük jövőképe, jövőcélja, – akarása alapján a társadalmat már a legzsengőbb gyermekkorban „kasztoztáná”, szelektálná. Ennek szemtanúi vagyunk a nyolcosztályos gimnáziumba törtetésnek, felvételi vizsgáknak. (Eddig csak az egyetemeken, főiskolákon voltak szűrők, felvételi vizsgák. Ez az iskolaszervezet levitte a tízéves gyermekora is!)

V. 1993 ÉVI LXXIX. KÖZOKTATÁSI TÖRVÉNY ISKOLARENDSZERE (B variáns)

5 ábra B variáns

Az új kormány létrehozta a Köznevelési törvény második iskolarendszer-variánsát. Már születése pillanatában megbélyegezték, elnevezték a múlt század hatelemis iskolájának!

1.1. Az új iskolastruktúra:

– Magas fokon biztosítja a tanulók esélyegyenlőségét, az iskolatípus végigjárásában falusi-városi-fővárosi, szellemi-fizikai munkát végző szülők gyermekei számára egyaránt.

- Lecsökkenti az átjárási helyek számát: az eddigi 4-6-8-10. évfolyamokról a 6-10. évfolyamok végére.
- Lényegében felszámolta a zsákutcákat, a különbözőzeti vizsgákat.

1.2. Az új iskolaszervezet, rendszer *jobb az előző nyolcosztályos* általános iskolai struktúránál!

- Pszichológiailag, fejlődéstanilag egységesebb korosztályokat fűz egybe (A 6 - 12 és a 13 - 16 (17) évesek korosztálya összetartozóbb, mint a 6 - 10, a 10 - 14, a 15 - 18 évesek sokasága).
- Megerősíti azt a pszichológiai - fejlődéslélektani, fejlődésbiológiai, pedagógiai - megállapítást, amely szerint: a XX. század - különösen a második felének - gyermeke *testileg, szellemileg fejlettebb, érettebb az előző századokénál!* Közismert az akceleráció jelensége, a gyermekkori fejlődésben kimutatható gyorsulás.
- Igaz ez szellemi vonatkozásban is! Okozója: a nyomtatott, az elektromos információ-hordozók (rádió, tv, telefon, újság).
- Javult valamit az „elvont fogalmak” kialakíthatóságának, megértésének az előbbrehozhatósága is.

1.3. Az új iskolaszervezet jobban igazodik a *pályaválasztási érettségihez* is, mint a nyolcosztályos.

1.4. Az alapvizsga annak ellenére, hogy megterhelést jelent tanárnak-tanulónak, mégis szükséges, hiánypótló. (1944 előtt évváró vizsgák - összefoglalók - voltak az iskolában!)

Szükséges!

- Lezárja az alsó középfokú szakaszt.
- Elővizsga, vizsgaszituáció az érettségi vizsga előtt.
- Segíti a pályaeorientációt, a választást.
- Erőpróba, mivel több év anyagát fogja át.
- „Vízválasztó” legyen, kedvezzen a humán vagy reál érdeklődésű tanulóknak!
- Legyen benne írásbeli, szóbeli vizsga!
- Legyen *kötelező!*

Befejezésül

A század és az ezred végén járunk.

Egyszerű sémák, vonalas ábrázolások elemzésével jutottam el a végkövetkeztetésekre, a század magyar iskolarendszereinek minősítésére.

Az évezrednek ezt a századát nevezhetjük:

- az izmusok,
- a véres világháborúk,
- a forradalmak, a rendszerváltozások,
- a gyarmatok felszabadulása,
- a technikai forradalom,
- az atomkorszak,
- a világűr kutatás, az ember holdra lépése, világűrben tartózkodása századának.

Nekünk magyaroknak: a Trianonok, a magyarok *világba-szóródásának* százada volt.

Éppen ezért jó volna végre *egységes nemzetként* összefognunk, hogy gyermekeink, unokáink jobb, békésebb, biztonságosabb jövőben élhessenek!